

Мілова Марія Іллівна

Доктор політичних наук, професор кафедри політології.
Одеський національний університет імені І.І.Мечникова

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Повномасштабна війна РФ проти України призвела до страшних руйнувань українських міст та сіл, знищення критичної інфраструктури у багатьох громадах та регіонах, загибелі людей, мільйонів вимушених переселенців, суттєвих зсувів у демографічній ситуації в різних регіонах та управлінських структурах на різних рівнях. В складних умовах війни виникла необхідність перезавантаження змісту діяльності органів місцевого самоврядування у територіальних громадах, особливо на постраждалих територіях. Війна кардинально вплинула на всі складові внутрішньої та зовнішньої політики держави та вимагає від парламенту, уряду та інших державних структур інституційного та правового забезпечення відбудови держави у післявоєнний час. Перед науковими колами постає надскладніше завдання – пошук інших наукових підходів до аналізу сучасної та післявоєнної перспективи розвитку держави в умовах нових складних викликів та напрацювання стратегії внутрішньої та зовнішньої політики.

В Паризькому звіті «Відбудова України: принципи та політика», підготовленому колективом авторів Центру економіко-політичних досліджень (Becker et al. 2022) CEPR PRESS, науковці виокремили попередні декілька напрямків майбутнього відродження країни, не маючи ще повної картини руйнації нашої держави. Це: забезпечення національної безпеки та оборони; розбудова критичної інфраструктури; конкурентної стійкої економіки; інтегрований розвиток територій; трансформація ринків праці; відновлення довкілля; поєднання неухильного дотримання законів із революційними зрушеннями; демографічне відродження; становлення нової якості життя. Вчені «прописали», який вигляд матиме кожен напрямок після перемоги, визначили, які зміни потрібно здійснити, актуалізуючи також на інституційних змінах. Тобто, йдеться не про відбудову України до передвоєнного стану, а про глибоку її модернізацію. Інфраструктура, технології, бізнес-середовище, інституції, освіта, охорона здоров'я та інші критичні елементи економіки та суспільства мають зробити стрибок в нові умови та реформуватися [1]

Такі грандіозні завдання потребують глибокого наукового аналізу та суттєвого інституційного забезпечення

Результати соціологічного опитування, яке проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 21 по 27 вересня 2023 року в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), та здійснюється Раєт в Україні, свідчать про ступінь довіри до інститутів суспільства та зокрема політичних і управлінських структур. Так, наприклад, серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (93% опитаних), добровольчих загонів (85%), волонтерських організацій (84%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (83%), Національної гвардії України (81%), Державної прикордонної служби (76,5%), Президента України (72%), Міністерства оборони України (71%), Служби безпеки України (66%), громадських організацій (60,5%), Церкви (59%), Національної поліції України (57%), Голови міста (селища, села), в якому живе респондент (54%). Також частіше висловлюється довіра, ніж недовіра, до ради міста (селища, села), в якому живе респондент (відповідно 49% і 41%), до ЗМІ України (відповідно 47% і 43%), до Національного банку України (відповідно 46% і 42%), до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (відповідно 44% і 31%).

Більшість респондентів висловлюють недовіру політичним партіям (74%), державному апарату (чиновникам) (72%), судам (судовій системі загалом) (70%), Верховній Раді України (64%), Прокуратурі (61%), Уряду України (60%), комерційним банкам (59%), Національному антикорупційному бюро України (53%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (52%), Національному агентству з питань запобігання корупції (52%) [2].

Цікавим є відношення до виборів. Для громадян України одним з сталих інститутів демократичного розвитку є вибори на різних рівнях, які змогли б забезпечити переважання інститутів влади. Але опитування показало, що позитивне ставлення до їх проведення у період війни підтримують лише 15%. Негативне ставлення найчастіше обґрунтовується тим, що в країні немає грошей на вибори (36%), що українське законодавство не дозволяє проведення виборів у період дії воєнного стану (32%), буде проблематично забезпечити безпеку учасникам голосування (31%), під час воєнного стану неможливо дотримуватись стандартів демократичності виборів через тимчасове обмеження політичних прав і свобод громадян (29%), неможливо організувати голосування на тимчасово окупованих територіях (26%), виникнуть проблеми для голосування тимчасово переміщених осіб, українських біженців за кордоном (24%), неможливо організувати голосування військовослужбовців, які перебувають безпосередньо у місцях бойових дій (22,5%) і т.д. [2].

Політична сила, якій можна довірити владу у повоєнний період, найчастіше, на думку громадян, може з'явитися із середовища військових (

52%). 30% респондентів дотримуються думки, що вона може з'явитися з волонтерського середовища (що на 5% більше, ніж у липні 2023р.), 25% - з кола гуманітарної або технічної інтелігенції (на 7% більше, ніж у липні 2023р.), 23% - з уже існуючих політичних партій (що на 3% менше, ніж у липні), 19% - з організацій громадянського суспільства, 8% - з бізнес-середовища.

Але для затвердження демократичних норм життя значної уваги потребує забезпечення рівня прозорості та своєчасності переходу від військової до цивільної адміністрації по всій Україні та розробки механізму для скасування виборів через проблеми безпеки. Так само буде вкрай важливо переконатися, що будь-які обмеження щодо окремих осіб і груп, які беруть участь у виборах і приєднуються до виборчих комісій, є розумними, об'єктивними та своєчасними. Тобто архіважливою залишається організаційно – політична проблема організації виборів, пов'язана із воєнно-політичним, технологічними та соціальними змінами, які відбулися у зв'язку із російсько-українською війною.

Не менш важливою є проблема удосконалення законодавчої бази, де є значний прогрес, спрямований на осучаснення єдиного Виборчого кодексу, нового Закону про політичні партії та відновлення фінансової звітності політичних партій, що є ключовою умовою, яка раніше призвела до лібералізації візового режиму Україна – ЄС.

Серед викликів та загроз науковці виокремлюють деякі системні виклики, наприклад, наприклад, геополітичне становище, оскільки розбудувати країну поруч з агресивним сусідом небезпечно, особливо щодо розміщування стратегічних об'єктів, розвитку традиційно індустріального Сходу та Півдня та ін..

Одним з важливіших викликів, і навіть загрозою майбутньому, є перманентна проблема, пов'язана із якістю управління, як наголосила академік-секретар відділення економіки НАН України Елла Лібанова, «за всіма рейтингами, Україна має преференції за якістю робочої сили і водночас пасе задніх за якістю управління» [1]. Але в цілому підкреслюється, що на ефективність системи державного управління позитивно вплинула реформа децентралізації. Зміцнилася фінансова спроможність територіальних громад, започатковано економічний розвиток місцевих спільнот. Це один з ресурсних аспектів забезпечення ефективного управління на місцевому рівні. На черзі - реформа системи органів центральної влади, оптимізація їхньої структури та посилення вимог до кадрового забезпечення. «Має бути мінімізовано персональне втручання в процеси управління з будь-якого боку (і з боку чиновника, і з боку бізнесу)» [1].

Серйозним викликом є територіальні, економічні, екологічні,

демографічні, проблеми. Слід визначити, наприклад, деякі наслідки вимушеної міграції українських громадян під час російсько-української війни. Серед негативних результатів – еміграція молодого покоління громадян України, насамперед жінок репродуктивного віку, завдає значне зниження кількості населення держави в цілому. Але найбільшу втрату спричиняє примусова незворотна еміграція, що негативно впливає на генофонд українського народу. Також втрачається інтелектуальний потенціал, загострюються соціальні, соціокультурні аспекти, наприклад, розділені неповні родини, відсутність можливості повернутися, бо зруйновані будинки, інфраструктура, місця роботи й т.ін. Всі ці проблеми потребують інституційного управлінського та іншого ресурсного забезпечення.

Проблема захисту прав людини є критично важливою для будь-якої демократії. Українська судова система все ще потребує суттєвої реформи, щоб забезпечити доступ до правосуддя, і, ймовірно, знадобиться міжнародна співпраця та інституційна підтримка для достовірного розгляду порушень прав людини та воєнних злочинів.

Підсумовуючи, підкреслимо, що відбудова країни це складний багатосторонній та тривалий процес, який вимагає реформ в різних сферах, зокрема в правовій, економічній та соціальній. Нове покоління політиків має зосередитися над реалізацією завдань зі зміцнення демократії та стійкої економіки, щоб зробити Україну привабливішою для європейських партнерів.

Необхідне реформування державного управління, судової системи, забезпечення відкритості та доступності інформації про діяльність державних органів та посадовців. Розв'язання проблем, пов'язаних з демографічною ситуацією в країні, подолання наслідків стихійної міграції під час бойових дій в Україні, реалізація заходів з розвитку ефективної політики з підтримки сімей, покращенням доступу до медичних послуг тощо.

Великий комплекс проблем пов'язаний із міжнародним партнерством у розв'язання глобальних проблем, визначенням статусу та місця України в світовій політиці. Розв'язання низки перелічених проблем залишається головним викликом для нової генерації політиків, які мають відбудовувати нашу державу в умовах сучасних внутрішніх та зовнішніх викликів та загроз.

Список використаних джерел

1. Переможна Україна: виклики та можливості. URL: <https://svit.kpi.ua/2022/12/27/переможна-україна-виклики-можливості/> /%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE (дата звернення: 14.03.2024).
2. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів. URL <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni->

doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachi (дата звернення: 11.03.2024).

Чальцева Олена Михайлівна

Доктор політичних наук, професор

кафедри політології та державного управління.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID: 0000-0003-3922-7619

«ПАСТКИ» ПУБЛІЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Базовою характеристикою сучасної держави теоретики політичної науки (Д. Норт, Е. Пайк, Е. Гідденс, Х. Арендт, Г. Петерс, Е. Пайк та ін.) вважають якість інститутів публічного процесу, які є каркасом політичної системи і впливають на ефективність її функціонування та здатність адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх викликів. В умовах політичних «шоків» у тих державах, де існують слабкі і неефективні інститути, політична система буде нездатна адекватно реагувати на кризові ситуації, що призведе до її деградації, а можливо до розпаду і втрати суверенності. Всупереч цієї логіки слід констатувати, що інститути публічної політики України в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 р., незважаючи на невисокі показники ефективності і якості згідно із даними міжнародних індексів, все ж таки витримали і не втратили свої структурно-функціональні можливості. В чому парадоксальність такої ситуації і як пояснити стійкість українських інститутів в таких умовах? Чи можуть публічні інститути пролонгувати свій «успіх» і вийти із інституційних «пасток»? Відповідь на ці питання не можуть бути надані в рамках одного дослідження, вони потребують комплексного полідисциплінарного аналізу і емпіричних підтверджень. В тезах буде надана спроба виокремити інституційні «пастки», які можуть стати на заваді розвитку публічності в Україні і, тим самим, окреслити на перспективу певні напрями, які в подальшому будуть досліджуватись в рамках ініціативної наукової теми кафедри.

Які саме інституціоналізовані суб'єкти можуть гарантувати системну стійкість і адаптивність, визначити без попереднього аналізу складно, тому що всі вони мають нерівні можливості доступу до влади та процесу прийняття рішень, історію виникнення, еволюцію існування, ресурси, рівень організаційної самостійності, різний рівень легітимації в суспільстві.